

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Maja Umek

**Oprelitev in pomen družine v osnovnošolskem in srednješolskem učnem
gradivu**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Maja Umek

Mentorica: red. prof. dr. Tanja Renner

**Oprelitev in pomen družine v osnovnošolskem in srednješolskem učnem
gradivu**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

Zahvala

Ključni elementi življenja, ki vlivajo upanje, podporo, spodbudo, željo po uspehu - so tisto, kar so mi moji najbližji nudili v času dodiplomskega študija. Iskreno se zahvaljujem svojim staršem, sestri ter fantu.

Zahvaljujem se tudi vsem ostalim sorodnikom, prijateljem, znancem, ki so mi v času pisanja diplomske naloge stali ob strani, me motivirali in mi pomagali.

Za vso strokovno pomoč, za vse ideje in nasvete pa se posebno zahvaljujem tudi moji mentorici dr. Tanji Renner, ki me je s svojim znanjem spodbudila k pisanju tega diplomskega dela.

Opredelitev in pomen družine v osnovnošolskem in srednješolskem učnem gradivu

V prvi polovici leta 2012 so bile oči velike večine medijev in širše javnosti uprte v predlog novega družinskega zakonika. Marca letos je bil predlog na referendumu zavrnjen, ena izmed osrednjih oz. najbolj perečih tematik pa se je dotikala tudi vprašanja (ne)ustreznosti predlagane opredelitve oz. definicije družine. Kako zgodaj se pri posameznikih oblikuje predstava o tem, kakšne oblike družin so v družbi zaželene in katere so tiste, ki naj bi jih družba stigmatizirala oz. označila za nezaželene? Se to dogaja že v rani mladosti otrok? Skozi svoje diplomsko delo bom raziskovala in ugotavljala, s kakšnimi opredelitvami in pomeni družin se v današnjem izobraževanju srečujejo učenci ter dijaki slovenskih osnovnih in srednjih šol skozi učbenike in delovne zvezke. So jim ponujene dovolj dobre definicije družin, takšne, ki zajemajo celovit vpogled v vse večji pluralizem družinskih oblik? Zanimalo me je predvsem to, kako se opredelitve med seboj razlikujejo ter kakšne so bile definicije v učbenikih generacijo poprej. Pozornost pa sem namenila tudi temu, ali definicije vsebujejo kakršnakoli »namigovanja« o tem, ali sta za obstoj družine nujno potrebna partnerja, ki sta različnega spola.

KLJUČNE BESEDE: definicija, družina, pluralizem, učbenik.

Definition and meaning of family thought didactic material in primary school and high-school education

In the first half of 2012 the eyes of the public and media were fixed upon the suggestion about new family code. In March of the same year this proposition was refused, one of the basic and most pressing issue was about (not)suitability of suggested definition of the family. How early can an individual form his own perception about which forms of family are desired in society and which are marked as undesirable? Does this occur already in childhood? Through my research I will try to find out, what kind of definitions can students in Slovenian primary and high-school education get in their textbooks and workbooks. Are they offered enough good definitions of families, such that include increasingly large pluralism of family shapes? My basic interest is based on how definitions were different within textbooks now and a generation before. Can definitions include any allusions about whether the existence of a family is based on two parents of different genders?

KEY WORDS: definition, family, pluralism, textbook.

KAZALO

1	UVOD	6
2	OSNOVNOŠOLSKI PROGRAM.....	7
2.1	DRUŽBA IN JAZ 1 (šesta izdaja 2009).....	7
2.2	DRUŽBA ZA ČETRTOŠOLC/KE (prva izdaja 2004).....	8
2.3	GOSPODINJSTVO (drugi natis 2004)	9
2.4	GOSPODINJSTVO (prvi natis 2010)	11
2.5	ETIKA IN DRUŽBA (drugi natis 1999).....	12
2.6	DRŽAVLJANSKA VZGOJA IN ETIKA (šesti natis 2004).....	14
2.7	DRŽAVLJANSKA VZGOJA IN DOMOVINSKA VZGOJA TER ETIKA (2009).....	15
3	SREDNJEŠOLSKI PROGRAM	16
3.1	UVOD V SOCIOLOGIJO (1. natis 2004)	17
3.2	UVOD V SOCIOLOGIJO (1. natis 2011)	18
3.3	SOCIOLOGIJA (1. natis 2004).....	19
3.4	SOCIOLOGIJA (1. natis 2011).....	21
4	TEMELJNE UGOTOVITVE.....	25
5	SKLEP.....	27
6	LITERATURA.....	29

1 UVOD

Oprelitev in pomenov družin ter družinskih načinov življenja je ogromno. Pravzaprav bi vsak izmed nas lahko sestavil svojo definicijo družine na ta način, da bi vključil tiste njene elemente, za katere misli, da so zadosten pogoj, da lahko neko skupnosti v družbi opredelimo kot »družino«. Sama sem se srečala s številnimi opredelitvami tako skozi osnovnošolsko kot tudi skozi srednješolsko izobraževanje, v strokovni literaturi in tudi na fakulteti. Toda skoraj pri vsaki je po mojem mnenju nekaj manjkalo, izvzet je bil kak ključen element. Naletela sem na težave pri iskanju takšne definicije, ki bi po moji presoji zajemala vse aspekte ter upoštevala pluralizem družinskih oblik.

Zato sem se lotila pisanja tega diplomskega dela na raziskovalen način. Preučevala sem učbenike (in ostala didaktična sredstva), ki jih učenci in dijaki osnovnih in srednjih šol prebirajo v času svojega izobraževalnega ciklusa. Zanimalo me je predvsem to, ali so šolajoči mladini predstavljene ustrezne opredelitve in ustrezni pomeni družin in družinskega življenja. So bili avtorji pri svojih definicijah dovolj natančni? Kako se je vsebina učbenikov spremenila glede na učbenike, ki so bili v učnem načrtu generacijo poprej?

Z obiskom knjižnic (Brežice in Pišce) ter Slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani sem ugotovila, da je literature oz. učbenikov in delovnih zvezkov kar precej ter da se bom morala v svoji diplomski nalogi omejiti. Odločila sem se, da se bom posvetila aktualnim učbenikom (in ostalim didaktičnim sredstvom), ki so predvideni v učnih programih ter učbenikom, ki so bili v uporabi prejšnjo generacijo. Bolj kot vsebina učbenikov v preteklosti me je zanimalo, kako so mladini danes predstavljene podobe o družinah. Lotila sem se učnikov treh predmetov v osnovni šoli ter dveh predmetov v srednješolskem gimnazijskem izobraževanju.

Moje vodilo oz. glavni tezi sta:

- definicije družin so se skozi dve preučevani generaciji (torej skozi tiste učbenike, ki so trenutno v uporabi in skozi tiste, ki so jih učenci in dijaki, glede na učne načrte, uporabljali preden so v veljavo prišli sedanji) spreminjale, spreminjale pa so se tudi glede na razred, v katerem je učenec, in sicer so v nižjih razredih nekoliko skromnejše opredelitve, v višjih pa so opredelitve in pomeni družin obsežnejši in umeščeni v širši družbeni kontekst;
- navkljub časovnim spremembam se v učnih gradivih pluralizacija družinskih oblik še

vedno ne odraža ustrezno; za idaltipsko opredelitev še vedno velja klasična heteroseksualna starševska družina.

2 OSNOVNOŠOLSKI PROGRAM

Z analiziranjem učbenikov osnovnošolskega programa sem ugotovila, da lahko poglavja o družinah v največji meri spremljam pri predmetih *Spoznavanje družbe*, ki je namenjen 4. razredom osnovnih šol, *Gospodinjstvo* v 5. razredu ter pri predmetu, ki ga imajo učenci v 7. razredu, t.j. *Etika in družba*. Slednji predmet se je v šolskih reformah tudi nekoliko preimenoval, toda vsebina je ostala približno enaka (*Državljska vzgoja in etika*, danes pa se je preimenoval v *Državljska vzgoja in domovinska vzgoja ter etika*). V tem sklopu sem obravnavala 7 učbenikov (2 za 4. razred, 2 za 5. razred ter 3 za 7. razred) ter tudi delovne zvezke, če so le-ti dopolnjevali učbenike. Kot sem že omenila, se je predmet *Etika in družba* nekoliko spreminjal, zato sem se odločila, da bom obravnavala 3 učbenike in ne zgolj dva, kot sem to storila pri *Spoznavanju družbe* in pri *Gospodinjstvu*. Omeniti moram tudi to, da je družina omenjena tudi pri ostalih predmetih, vendar jih v svojo diplomsko nalogo nisem umestila, ker gre le za drobce, ki pa po mojem mnenju nimajo bistvenega vpliva na to raziskovalno delo (npr. pri predmetu *Spoznavanje okolja* v 3. razredu imajo učenci na eni strani skozi slikovno gradivo predstavljeno, kako nastane in kako se rodi otrok ipd.). Omeniti moram še, da se je šolska reforma, ki je vsebovala spremembo osemletnega osnovnošolskega šolanja v devetletni program, dogajala ravno v času, iz katerega sem vzela polovico učbenikov. Toda ker se je devetletka na nekaterih šolah uveljavila prej, na drugih pa kasneje, temu »problemu« nisem namenila posebne pozornosti.

2.1 DRUŽBA IN JAZ 1 (učbenik za 4. razred osnovne šole) – šesta izdaja 2009

Z opredelitvijo in pomenom družin se učenci osnovnih šol najprej bolj poglobljeno seznanijo v 4. razredu pri predmetu Družba. Poglavje, ki na štirih straneh (od skupno 96) nekoliko podrobneje opisuje družinsko življenje, je v tem učbeniku naslovljen s »Spoznavamo družine«.

Učbenik pravi, da je družina ena izmed najstarejših oblik skupinskega življenja, njeni člani pa so medsebojno povezani preko sorodstvenih vezi. Velike **razširjene družine** naj bi bile nekoč pri nas najpogostejša oblika družinskega življenja, danes pa je najpogostejša družina, v kateri živijo le **starši in otroci**. Učbenik učence nato seznanja, da se lahko kaj hitro zgodi, da eden od

staršev iz takšnih ali drugačnih razlogov družino zapusti ter tako nastane **enostarševska družina** (Umek in Janša Zorn 2009, 36).

»Družina je oblika skupnega življenja. Njene člane povezujejo sorodstvene vezi, skupno življenje, poroka, rojstvo otrok, posvojitve. Vsaka družina se spreminja« (Umek in Janša Zorn 2009, 37). Tako ta učbenik opredeli različne družine, seveda pa je pojavnost le-teh v realnem svetu veliko bolj široka. Je takšna predstava pluralizma družinskih oblik torej zadovoljiva v 4. razredu ali bi se morali učenci še nekoliko podrobneje seznaniti s številnimi oblikami družine? Menim, da je glede na to, da so učenci v tem obdobju stari približno 10 let ter da se s pojmom družine seznanijo tudi v višjih razredih, takšna opredelitev dokaj zadovoljiva, čeprav bi kakšno obliko vseeno lahko dodali. Ni nujno, da jo razložijo (da učenci ne zamešajo vseh novih pojmov), temveč, da zgolj v enem stavku omenijo kakšne oblike družin se še pojavljajo.

V tem učbeniku me je pozitivno presenetila »rubrika veš - vem«, saj učence opozori na to, da družina nastane tudi takrat, kadar zakonski par, ki nima svojih otrok, **posvoji otroka** in jih na ta način seznanijo še z eno možno obliko družine (tako je lahko marsikateri otrok, ki živi pri posvojiteljih, »prikrajšan« za morebitne žaljivke s strani sošolcev, ki bi ga lahko zbadali, da sploh nima prave družine, staršev ipd.).

Drugi sklop poglavja o družinah pa zajema takšne družine, kakršne so bile v preteklosti, torej družine naših babic. Iz priloženih slik je lepo razvidno, da so bile družine nekoč bolj številne, kot so danes.

2.2 DRUŽBA ZA ČETRTOŠOLC/KE (učbenik za družbo v 4. razredu devetletnega osnovnošolskega izobraževanja) – prva izdaja 2004

Preučevani učbenik že na prvi pogled ponuja precej drugačno podobo opredelitve in pomena družine, saj je le-ta ponujena na dvajsetih straneh (od skupno 105). Družini je namenjeno prvo poglavje, ki je razdeljeno na naslednja podpoglavja: Ljudje odraščajo v družinah; Moja družina je drugačna od tvoje; Kako družina nastane in se spreminja; Zakaj ljudje živijo v družinah; Kako člani družine preživijo dan; Ne pozabimo na praznike, običaje in oliko; Katere pravice imajo otroci; Otroci potrebujejo varstvo in pomoč.

Učbenik že na uvodni strani poglavja z vprašanjem nakaže, da v Sloveniji najverjetneje obstaja več vrst družine (pa ne samo v Sloveniji, temveč povsod po svetu). V svojem raziskovanju sem največ pozornosti posvetila ravno poglavju o tem, kakšne so lahko družine. Družine po vsem svetu so si podobne po tem, da so sestavljene iz staršev in otrok, kjer je

poglavitna vloga staršev, da imajo otroci vse, kar potrebujejo v odraščanju. Na tem mestu je učencem že podan »namig«, kakšna naj bi bila družina – sestavljena iz staršev in otrok, kjer so starši predstavljeni v množinski obliki, kar pomeni, da družino tvorita dva starša, ni pa poudarjeno, katerega spola naj bi bila. Učbenik nadalje razlaga, da člani družine živijo v skupnem gospodinjstvu, kjer skupaj stanujejo, pospravljajo, pripravljajo načrte za prihodnost itn. V mnogih družinah živijo skupaj le otroci, njihova mama ter njihov oče; takšni obliki družine učbenik pravi **ožja družina**. Nekatero ožje družine so takšne, da otroci živijo samo z mamo ali samo z očetom, pri tej opredelitvi pa nisem zasledila, da bi ji rekli enostarševska družina. Poudarjeno pa je, da lahko otroci, ki živijo le z enim od staršev, odraščajo ravno tako dobro kot otroci, ki živijo v drugih vrstah družine. Učbenik nato poda še definicijo **razširjene družine**, kjer naj bi poleg otrok in njihovih staršev živeli še kakšni drugi sorodniki: dedki, babice, tete, strici itn (Arko in drugi 2004, 12-13).

Tudi v tem učbeniku pogrešam nekoliko večji poudarek na pluralizmu družinskih oblik. Čeprav je učbenik, kar se tiče predstavitve celotnega načina življenja družin, precej obširen in ponuja pester vpogled v dinamiko le-teh, bi pričakovala tudi, da se bodo lahko učenci seznanili z nekoliko večjim številom različnih oblik družin, ki so med nami vsekakor prisotne. Spet se postavi vprašanje, ali bi bilo primerno, da četrtošolec/četrtošolka spozna nekoliko širše družbene okvire in ugotovi, da je množičnost družinskih oblik precej večja, kot je predstavljena v tem učbeniku. Glede na to, da se v višjih razredih še pogovarjajo o družinah, se mi zdi dovolj, da imajo tak vpogled na družinsko življenje, če pa v učnem načrtu za višje razrede družine ne bi bilo, bi bila taka predstava najverjetneje res preozka.

Četrtošolcem je namenjen tudi delovni zvezek, ki ravno tako vsebuje svoje samostojno poglavje o družini. Čeprav je tudi ta precej obširen in razgiban, saj ponuja številne različne didaktične naloge, pa vseeno nisem zasledila naloge, ki bi tematizirala pluralnost družinskih oblik.

2.3 GOSPODINJSTVO (učbenik za 5. razred devetletne osnovne šole) – drugi natis 2004

S pojmovanjem in opredelitvijo družine so se učenci 5. razredov osnovnih šol lahko seznanili pri predmetu Gospodinjstvo. Spada v večje poglavje z naslovom »Dom in družina pod drobnogledom«. O družini in domu so lahko učenci prebirali na treh straneh (od skupno 94 strani).

Ob začetku tega podpoglavja dobijo učenci celovit vpogled v dinamiko, pluralizem družin in družinskih vlog, saj se začne s stavkom, ki pravi, da si vsak posameznik svojo družino zamišlja drugače, na svoj način. Ob tem se takoj pojavi naloga, ko morajo učenci (vsak zase) v delovnem zvezku izpolniti tudi nalogo, kjer morajo zapisati vse besede in asociacije, ki se jim porodijo ob besedi družina. Tako se izoblikuje širši kontekst družinskega življenja, saj lahko rezultati pokažejo različne odgovore, učenci pa lahko tako ugotovijo, da ne obstaja le ena sama vrsta družine.

»Družina je skupina ljudi najmanj dveh generacij (starši in otroci), ki jih vežejo sorodstvene ali telesne vezi in živijo pod isto streho (dom)« (Torkar in drugi 2004, 9). Ob tej definiciji lahko razberem, da ne prihaja do razlikovanj glede na spolno pripadnost staršev. Tu mislim predvsem na to, da je družina definirana kot skupnost najmanj dveh generacij, ki ne izključuje partnerstva med dvema predstavnikoma istega spola (če imata ob tem posvojenega otroka). Zanimivost te definicije je še besedna zveza »telesne vezi«. Na eni strani bi to lahko razumeli kot telesno vez med staršema, kar najverjetneje nakazuje na to, da sta starša lahko tudi istega spola, na drugi strani pa gre lahko tudi za telesno vez med staršem oz. starši in otrokom (ali več), če v zvezi otrok-starš ni sorodstvenih vezi; torej je otrok v rejništvu ali je posvojen. Ob tem vidimo, da lahko na videz preproste definicije vsebujejo bolj kompleksna ozadja.

Na tem mestu so dobili učenci tudi informacijo, česa vsega se lahko naučijo v družini (od vedenja, medsebojnih odnosov, sporazumevanja do družbenih pravil in norm). Glede na to, kdo vse živi pod isto streho, v tem učbeniku ločijo naslednje družine: **jedrna** (oče, mati in otroci – tudi posvojeni); **enostarševska** (mati ali oče živi sam z otrokom ali otroki); **razširjena** (večgeneracijska) **družina** (poleg očeta, mame in otrok živijo v skupnem domovanju še npr. stari starši, teta, stric, bratranci, sestrične,...); **nova družina** (nastane, ko se dva odrasla odločita, da bosta živela skupaj, eden ali oba izmed njiju pa imata otroke iz prejšnje zveze) (Torkar in drugi 2004, 9). Enostarševska družina v tem učbeniku torej ni del jedrne družine, kar že lahko namiguje na njeno »manjvrednost« in jo lahko obravnava kot družbeno manj sprejemljivo obliko (torej so lahko glede na to definicijo družine z obema staršema preferirane).

Kot sem predvidevala, so se učenci lahko še nekoliko poglobljeno poučili o raznovrstnosti družinskih oblik (za razliko od 4. razreda).

Menim, da je bila v tem učbeniku učencem dobro predstavljena družina, njene vloge in predvsem pluralizem njenih oblik, ki pa je, kot že omenjeno, nekoliko skrit v osnovni

definiciji družine. Otroci imajo tako možnost sami odkrivati, kaj za koga pomeni družina, kakšne vrste družin obstajajo ipd. Znanje o družini so lahko učenci izpopolnili tudi v delovnem zvezku, kjer so imeli na voljo sledeče naloge: izdelava družinskega drevesa in odkrivanja življenja svojih prednikov; odgovoriti, na kaj vse jih asocira dom in na kaj družina; nato so jim bile na voljo 3 slike, pod katerimi so morale zapisati, za katero vrsto družine gre; narisati in/ali opisati svoj dom in družino; rešiti križanko sorodstvenih razmerij; razmisliti o tem, zakaj potrebujemo dom in družino; opisati, kaj pomenijo besede pripadnost, varnost, zaščita in osebni razvoj; odgovoriti na vprašanje, ali so dolžnosti v njihovi družini enakomerno razporejene med vsemi družinskimi člani. Delovni zvezek je bil tako le še v dodatno pomoč pri otrokovi samorefleksiji, pri odkrivanju morda do sedaj neznanih dejstev o družini in vsem, kar sodi v njen kontekst. Morda je družini v samem učbeniku namenjenih nekoliko premalo besedila, toda menim, da so lahko tisti, ki jih je ta tema nekoliko bolj zanimala, lahko dodobra poglobili svoje znanje skozi reševanje nalog v učbeniku.

2.4 GOSPODINJSTVO (učbenik za 5. razred osnovnošolskega izobraževanja) – prvi natis 2010

Tako kot v predhodnem učbeniku za učence 5. razreda lahko tudi v pričujočem najdemo poglavje o »domu in družini pod drobnogledom«, le da je v slednjem tej tematiki namenjenih pet strani (od skupno 83), kar je nekoliko več kot v prejšnjem učbeniku, kar pomeni, da so nekoliko razširili opredelitev in pomen družine.

»Družina je življenjska skupnost staršev in otrok« (Lovšin Kozina in drugi 2010, 8). Definicija je torej tu na videz še nekoliko ohlapnejša kot v prejšnjem učbeniku. Tu ni posebej definirano, da je za obstoj družine potrebna tudi korezidenčnost. Sicer gre za nekoliko samoumevno zadevo, toda tu je vključena tudi možnost, da otrok ne živi skupaj s staršema (npr. študentje in drugi migranti imajo začasno prebivališče nekje zunaj svojega rojstnega kraja v času študija, a so zato še vseeno družina, tudi če ne živijo skupaj). Tu najdem prednost te definicije, saj tista iz predhodnega učbenika ne zajema tega, da ni nujno, da otroci in starši živijo pod isto streho, pa lahko vseeno govorimo o družini. Tudi v tem učbeniku ni mogoče zaslediti kakršnega koli »sovražnega« govora, ki bi vseboval neenakost med spoloma ali diskriminiral spolno usmerjenost. Ne izvzema dejstva, da bi skupnost staršev lahko predstavljala tudi istospolno usmerjena partnerja.

Tudi v tem učbeniku so predstavljene 4 vrste družine: **jedrna družina, družina enega starša oz. enostarševska družina, razširjena družina** (ali družina treh generacij, ki živijo v istem

domu poleg staršev in otrok) ter **nova družina**. Kaj torej tu predstavlja jedro? Jedrna družina je tudi v tem učbeniku definirana kot skupnost očeta, matere in otrok (tudi posvojenih), enostarševska družina je še vedno »poglavje« zase. Tu me nekoliko moti tudi pojmovanje razširjene družine kot družine treh generacij. Kaj pa družina, v kateri v istem domu živita starša in otrok (ali več) ter sestra ali brat enega od staršev (torej otrokova teta ali stric) s svojimi otroki? Tu gre zgolj za dvogeneracijsko skupnost. Ali glede na to definicijo lahko rečemo, da je razširjena? Lahko rečem, da gre tu za izjemo, saj je takih primerov malo, toda vseeno menim, da je definicija razširjena družine kot družine treh generacij neprimerna.

V tem učbeniku so poudarjene tudi osnovne vloge družine, česar nisem zasledila v prejšnjem učbeniku. Tako so predstavljene biološka, socialna, ekonomska in čustvena vloga družine. Biološka vloga družine zajema dejstvo, da novorojenci pomenijo nadaljevanje rodu, torej je poudarjena reprodukcijska vloga. Socialna vloga družine pomeni, da se v družini učimo vzajemnega sodelovanja in pomoči ter spoznavanje, kaj je tisto, kar je pravilno, in tisto, kar je narobe, kaj smemo početi in česa ne. Denar, ki je potreben za življenje in ki ga starši pridobijo z delom, socialno pomočjo, pokojnino ali otroškimi dodatki, je zajet v ekonomsko vlogo družine. In ne nazadnje je izpostavljena še čustvena vloga družine, kjer naj bi nam družina dala občutek ljubezni, pripadnosti, varnosti in podpore (z drugimi družinskimi člani si lahko delimo tako veselje kot žalost) (Lovšin Kozina in drugi 2010, 9).

Menim, da so osnovne vloge družine učencem 5. razredov za razliko od prejšnjega učbenika dobro predstavljene. V preučevanem učbeniku sem lahko zasledila »le« enakopravno delitev dela v gospodinjstvu. Učbenik je tudi nekoliko manj podkrepjen z nalogami, kar nekoliko omeji možnost učencev, da bi sami razmišljali o družinskem načinu življenja. Imajo manjšo možnost pri participaciji in pri oblikovanju celovitega, dinamičnega pogleda na pluralizem družin. Vloga učitelja je tu velikega pomena, saj je od njega v precejšnji meri odvisno, ali bo svojim učencem dal možnost, da še sami razmislijo o tej tematiki, da razmislijo v kakšnih družinah živijo in da to delijo tudi z ostalimi.

2.5 ETIKA IN DRUŽBA (učbenik za 7. razred osnovne šole) – drugi natis 1999

V tem učbeniku so lahko učenci sledili poglavju o družini na desetih straneh (od skupno 87). Deli se na tri podpoglavja, in sicer: Družina in domovi, Pravice in dolžnosti v družini ter poglavje o prehodu iz otroštva v odraslost.

»Družina je skupina posameznikov, ki jih med seboj povezujejo krvne vezi, poroka ali posvojitve in v kateri so odrasli odgovorni za vzgojo otrok« (Milharčič – Hladnik in drugi

1999, 20). Ta definicija družine torej pravi, da je za obstoj družine potreben vsaj en starš in en otrok. Ob tej opredelitvi družine so se učenci seznanili še z nekoliko podrobnejšo razlago, kaj ta definicija pomeni ter kaj je v njej zajeto. Govori o tem, da lahko na svetu spremljamo veliko različnih vrst družine, ki se medsebojno razlikujejo glede na to, kateri družinski člani živijo v njej, katere so dejavnosti, s katerimi se ukvarjajo, kakšne je njihova razdelitev nalog, kakšni so njihovi cilji ter pravila. Razlikovanje med vrstami družin in sorodstvenih vezi, na katerih temeljijo družine, seže že v davno preteklost. Tako smo lahko priča družinam, v katerih sta moški in ženska poročena ter na drugi strani tudi neporočenim parom (moški in ženska); družine, v katerih ima mož več žena (**poligamija**) ali ko ima žena več mož (**poliandrija**); družine, v kateri otrok živi z obema staršema, samo z enim (**enostarševska družina**) ali živijo pri kakšnem drugem sorodniku; družine, v katerih so člani samo otroci in starši (jedrna družina) ali pa tudi drugo sorodstvo (**razširjena družina**) (Milharčič – Hladnik in drugi 1999, 20).

Ob taki definiciji in pomenu družine lahko rečem, da so se učenci tedanjih 7. razredov osnovnih šol lahko v kar precejšni meri seznanili z pluralizmom družinskih oblik, dobili pa so tudi opozorilo, da se družine ter družinski načini življenja izredno hitro spreminjajo. Še vedno pa je takšna definicija družin takšna, ki izključuje možnost družine z istospolnima partnerjema, saj med njima ni krvnih vezi in tudi poroke niso dovoljene (razen v državah, kjer je to drugače določeno z zakonom), kot to zahteva sama definicija. Menim, da so učenci 7. razredov že precej bolj zreli kot učenci 4. razredov (kjer me ni toliko motilo, da v definiciji družine niso zajeti istospolni partnerji) ter da bi jih s to obliko lahko seznanili, od učencev pa je odvisno ali je za njih sprejemljiva ali ne.

Učbenik je po mojem mnenju dobro zasnovan, saj je podkrepjen s številnimi različnimi pisavami, dopolnjujejo ga številne slike, ki učencem nazorno kažejo, da smo na svetu lahko priča različnim družinam, obenem jim nudi tudi anekdote, šale, da je tema učencem v najbolj razigranih letih še toliko bližja. Na voljo so tudi vprašanja za razmislek, da se lahko tisti, ki ga tema nekoliko bolj zanima, še bolj poglobi vanjo. Tako imajo v poglavju o družini možnost, da razmislijo o različnih pogledih na družino in zakon ter da ugotovijo, ali obstajajo razlike med dekleti in fanti; lahko se preizkušajo v igri vlog – zaigrati poroto, pred katero se mora mama zagovarjati, ker je iz strahu, da ima njen otrok težave, poiskala in prebrala njegov dnevnik; lahko pa razmislijo, ali ima otrok oz. najstnik pravico, da ne uboga svojih staršev in v katerih primerih pride do tega ter ali imajo starši pravico, da jih prisilijo, da ubogajo. Skozi

komunikacijo in igro vlog so tako učenci lahko dobili širok in poučen vpogled v delovanje družine, takšni pristopi pa tudi spodbujajo njihovo kreativnost.

2.6 DRŽAVLJANSKA VZGOJA IN ETIKA (učbenik za 7. razred devetletne osnovne šole, učbenik je veljaven tudi v osemletni osnovni šoli) – šesti natis 2004

Družini je v tudi v tem učbeniku namenjeno celotno samostojno poglavje, ki je zajeto na dvanajstih straneh (od skupno 68). Učenci sedmih razredov so se takrat prebijali skozi naslednja podpoglavja: Naloge družine; Vrste družin danes; Spremembe družin; Kdaj ustanoviti lastno družino; Krivična delitev vlog; Kako odrasti na zdrav način; Kaj je pravzaprav »vzgoja otrok«; Nasilje nad otroki in mladostniki ter podpoglavje o spolni nedotakljivosti.

Osrednja oz. glavna značilnost družine je, da v njej živijo skupaj starši in otroci. O družini ne moremo govoriti, kadar gre za zvezo moškega in ženske, ki še nimata otrok. V družinskem okolju ljudje najlažje zadovoljujejo potrebe po ljubezni, medsebojni pomoči in skrbi, varnosti, zdravstveni negi in družabnosti. V 20. stoletju se je pojavil trend manjših družin in tako poznamo: družine, v katerih skupaj živita oba starša in otroci, imenujemo **jedrne družine** (v tem stoletju je to najbolj pogosta vrsta družine). Če z otroki živi le en starš, govorimo o **enostarševski družini** (če je samo mater z otroki, pravimo, da je samohranilka, če je samo oče pravimo, da je samohranilec), kar pomeni, da jedro družine predstavljata dva starša in ne zgolj eden. **Preurejena ali reorganizirana družina** je tista, v kateri si po razvezi ali smrti partnerja tisti starš, ki ostane z otroki, poišče novega partnerja. V novo nastalo družino lahko vstopijo tudi otroci novega partnerja. Učbenik omenja tudi **družine s posvojenimi otroki**, kjer par ali posameznik s posvojitvijo nase prenese polno starševsko odgovornost. Razen ožjih družin učbenik definira še **razširjene družine**, kjer skupaj s starši in njihovimi otroki živijo še ostali sorodniki, stari starši, tete, strici, bratrance ali sestrične (v skupnem gospodinjstvu) (Černič Istenič in drugi 2004, 17-19).

Za razliko od prejšnjega učbenika lahko tu spremljamo še definicijo zunajzakonske skupnosti. Slednja je definirana kot par, ki skupaj živi, vendar pa člana te skupnosti nista poročena. Tu je nakazano, da lahko v zunajzakonski skupnosti živita moški in ženska, ravno tako pa ni izvzeto, da lahko zunajzakonsko skupnost predstavljata dva moška ali dve ženski. V zunajzakonski skupnosti imata partnerja enake pravice kot poročena partnerja, imata pa tudi enake dolžnosti drug do drugega ter tudi do otrok.

V tem učbeniku so učenci imeli nazorno ponazoritev družin, o njihovih prednosti in slabostih. Predstavljeni so pozitivni vidiki družinskega življenja, na drugi strani pa se dotika tudi malo temnejši plati življenja v družini. Učenci so se na ta način lahko mogoče seznanili z dejstvom, da ni vsaka družina »popolna«, ter da se na žalost v njej dogaja marsikaj neprijetnega. Učbenik opozori na probleme v družini (npr. krivična delitev nalog, alkoholizem, droge, nasilje - telesno in fizično, spolne zlorabe, razveze staršev ipd.). Prav je, da se učenci zavedajo, da na svetu obstaja množstvo različnih družin ter da se odnosi razlikujejo od družine do družine in da je skorajda nemogoče najti dve popolnoma identični družini, ki bi bili popolnoma enaki.

Učbenik je dodatno okrepljen še s slovarjem manj znanih besed, postavljena pa so tudi vprašanja, ki spodbujajo učence k razmišljanju. Omogočen jim je globlji vpogled v razumevanje dinamičnosti družinskega življenja. Temu učnemu gradivu je dodano tudi slikovno gradivo, ki ima na eni strani šaljivo, na drugi pa resno vsebino. Tak način prikazovanja lahko v učencu zbudi več zanimanja, saj ne gre le za strogo učenje definicij na pamet, temveč jim na drugi strani omogoča tudi učenje v sproščenem vzdušju. Seveda pa na tem mestu ne smemo zanemariti vloge učitelja, ki v precejšnji meri vpliva na to, kako bodo učenci razumeli snov ter v kolikšni meri se bodo vanjo poglobili.

2.7 DRŽAVLJANSKA VZGOJA IN DOMOVINSKA VZGOJA TER ETIKA (učbenik za državljansko in domovinsko vzgojo ter etiko v sedmem razredu osnovne šole) – prvi natis 2009

Družini tu ni namenjeno posebno poglavje, kot sem lahko zasledila v dosedanjih učbenikih. Namenjenih ji je le nekaj vrstic. Družino štejejo med dejavnike socializacije (poleg vrstnikov, medijev in šole).

V sodobni družbi je za vstop v življenje najpomembnejša družina, kasneje pa vrstniki, šola, širše družbeno okolje in množični mediji. DRUŽINA – v družini se otroci najprej učijo pravil vedenja s čustvenimi zaznavami, posnemanjem in nasprotovanjem. Otrokovo odzivnost sooblikujejo odnosi, ki se vzpostavljajo med družinskimi člani, ter načini, kako se med seboj pogovarjajo in kako rešujejo morebitne nesporazume. Ker se v tem obdobju oblikuje odnos do sebe in soljudi, je družina odločilnega pomena za posameznikovo socializacijo. Družina je za vsakega posameznika **primarna družbena skupina** (Karba in Lašič 2009, 12).

Hvala ti,
ker me učiš, kaj je prav in kaj ne,

ker spodbujaš moje načrte in moje sanje,
ker mi praviš, naj me nič ne ustavi,
ker mi kažeš, da se zlovolja z nasmehom odpravi,
ker mi zagotavljaš, da sem dragocen,
ker ob tebi spoznavam ljubezni pomen,
ker mi brišeš solze žalosti,
ker me pomiriš, ko me kaj razjezi,
ker svojo dobroto drugim deliš,
ker pomagati drugim tudi mene učiš,
ker me objameš, ko sem otožen,
ker mi šepečeš, da sem ljubljeni sin.
Hvala ti, moja družina za vse to.
Če te ne bi imel, ne vem, kaj bi z menoj bilo

(vir: J. Malinchak, Kurja juhica za najstniško dušo v Karba in Lašič 13, 2009).

Kaj je tisto, kar me je tu najbolj presenetilo? Seveda obseg in vsebina opredeljevanja družin. Kaj je botrovalo temu, da se je prostor, ki je bil do sedaj namenjen predstavitvi družinskega življenja, tako skrčil? Sama odgovora na to žal nimam, mislim pa, da ta učbenik (vsaj kar se te tematike tiče) ni najbolj primeren in da sta bila oba prejšnja učbenika precej boljša, saj sta učence o raznolikosti družinskega življenja seznanila veliko podrobneje. Res je, da sem v tem učbeniku prvič zasledila, da je družina opredeljena kot primarna družbena skupina, toda nikjer ni sledu o pluralizmu družinskega življenja, s katerim bi se morali seznaniti.

3 SREDNJEŠOLSKI PROGRAM

V tem sklopu sem obravnavala 4 učbenike. Omejila sem se zgolj na gimnazijski program, ker za celotno področje slovenskih srednjih šol žal ni prostora, menim pa da je gimnazijski program tisti, ki zajema precej velik del populacije šolajoče mladine, seveda pa še zdaleč ni edini. Raziskovala sem 2 učbenika, ki sta namenjena dijakom pri predmetu sociologija (2. ali 3. letnik gimnazij) iz leta 2004 in leta 2011 in 2 učbenika, ki sta namenjena tistim, ki so kot izbirni predmet na maturi izbrali sociologijo in je zato snov bolj poglobljeno predstavljena (leti 2004 in 2011). Pregledala sem tudi starejšo izdajo učbenika za splošni gimnazijski program, toda ker ni bilo bistvene razlike med letoma 1998 in 2004, sem obravnavala le

slednjega, ki je za moje raziskovanje in primerjavo s poznejšim učbenikom popolnoma dovolj.

3.1 UVOD V SOCIOLOGIJO (učbenik za sociologijo v gimnazijskem izobraževanju) – 1. natis 2004

Družina je v tem učnem gradivu predstavljena kot ena izmed podtem širšega poglavja z naslovom »Dejavniki socializacije«. Podkategorije tega večjega poglavja so torej družina, skupina vrstnikov, šola ter množični mediji. Družini sta namenjeni dve strani in pol, na katerih najdemo krajše besedilo in dve preglednici (učbenik ima skupno 178 strani). Zato me je še toliko bolj zanimalo, kaj bistvenega o družini so lahko avtorji predstavili dijakom na tako majhnem prostoru, kajti po obsegu, ki ga učbenik nameni družini, se le-ta ne razlikuje od prejšnjega.

V vsebinskem pomenu opredelitve družin učbenik opozori najprej na kulturno raznolikost socializacijskih procesov v okviru družine ter na dejstvo, da je bila družina nekoč edini dejavnik socializacije, danes pa je teh dejavnikov bistveno več. Dijaki so v tem učbeniku lahko tudi spoznali, da **jedrna družina** ni edina »normalna« oblika družine, temveč da obstajajo različna družinska okolja: **družina z dvema** (poudarek je na biološkima) **staršema, enostarševske družine, reorganizirane** itn, čeprav je potrebno opozoriti na to, da enostarševske družine tudi v tem učbeniku ne predstavljajo jedra. Po mojem mnenju gre še vedno za dokaj ozek pogled na pluralizem družinskih oblik, saj učbenik na nobeni točki ne nakazuje možnosti posvojitve otrok (torej ne le po biološki strani, kakor je tu poudarek), kakor tudi ne omenja možnosti družin, v kateri sta dva istospolno usmerjena partnerja in (vsaj) en otrok katerega izmed njiju (Barle-Lakota in drugi 2004, 83).

Učbenik poudarja odnose med otroki in starši, mislim pa, da ne dopušča odprtih možnosti kot je npr. svobodna izbira partnerja ipd. Po drugi strani je tudi ne zanika, toda menim, da je bil v prejšnjem odstavku poudarek na biološkima staršema dovolj zgovoren pokazatelj, kakšni starši naj bi bili v družbi »normalni«, pričakovani, nestigmatizirani.

Dobro je, da so v učbeniku predstavljeni nekateri rezultate raziskave, ki je bila leta 1998 narejena na vzorcu učenk in učencev 8. razredov osnovnih šol po Sloveniji. Raziskava je dober pokazatelj, kakšno podporno vlogo imajo učenci v svojih družinah. Njena »pomembnost« se kaže v čustveni podpori, intelektualnih vzpodbudah s strani staršev, mati je definirana kot pomembna tolažnica, svetovalka in pomočnica, pomembno vlogo ima družina tudi pri reševanju problemov z zunanjim svetom, predvsem s šolo. Obenem pa so rezultati

pokazali tudi, da se jih 18,3 % doma ne počuti dobro (zaradi preprirov v družini ter tudi prisotnost alkoholizma in drugih odvisnosti v posameznih družinah) (Barle-Lakota 2004, 84-85).

3.2 UVOD V SOCIOLOGIJO (učbenik za sociologijo v gimnazijskem izobraževanju) - 1. natis 2011

Na prvi pogled se učbenik, ki je ravno tako namenjen dijakom v gimnazijskem izobraževanju, bistveno ne razlikuje od prejšnjega. Tudi tu je družina predstavljena kot ena izmed podtem dejavnikov socializacije, torej je postavljena ob bok skupini vrstnikov, šoli ter množičnim medijem. Ko rečem, da se na prvi pogled bistveno ne razlikuje, mislim predvsem na to, da je na začetku enaka vsebina kot v prejšnjem učbeniku. Družina je predstavljena na treh straneh (od skupno 207), definirana pa je tako: »Družina je za večino ljudi prva družbena skupina, v kateri kot otroci pridobivajo prve izkušnje z drugimi ljudmi...« (Počkar in drugi 2011, 66).

Kot sem že omenila, je začetna vsebina tega učbenika dokaj podobna tisti, ki so jo dijaki uporabljali pred letom 2011, preden je v učni načrt lahko vstopil učbenik, ki ga tu preučujem. V tem učbeniku sem končno dobila tisto, kar sem skozi moje raziskovanje učbenikov tudi najbolj iskala. Ko učbenik govori o vrstah družine, se dijaki lahko seznanijo z naslednjimi vrstami družine: **majhna, nuklearna ali jedrna; družina z dvema (biološkima) staršema in njunimi otroki; enostarševske družine; reorganizirane; istospolne družine** itn. Kaj torej po tej definiciji oz. po naštetih vrstah družine predstavlja jedro? Odgovora na to nimam, niti ga ne najdem v učbeniku, saj le-ta družine z dvema staršema in njunimi otroki ter enostarševske družine obravnava kot oblike, ne označuje jih kot jedrne. Ta učbenik pa je v svojo definicijo družine vključil tudi možnost, da sta starša otroka lahko istospolno usmerjena partnerja (Počkar in drugi 2011, 67).

Ne rečem, da so prejšnji učbeniki izključevali možnost obstoja družine dveh partnerjev, ki sta istega spola, toda do sedaj nisem zasledila učbenika, v katerem bi izrecno pisalo, da je tudi takšna družina v družbi enakopraven člen ostalim bolj »normalnim« oblikam družine. V prejšnjem učbeniku nisem mogla zaslediti, kako oz. na kakšne načine poteka socializacija otroka v družini. Otrok se torej skozi življenje v družini »uči« posnemanja, igranja vlog ter preko igre tudi identifikacije (poistovetenja) z odraslimi. Prvič sem tudi zasledila, da je omenjen sistem nagrajevanja in kaznovanja.

Menim, da je ta učbenik precej dober, saj se dijaki v tem učbeniku lahko seznanijo tako s pozitivnimi kot tudi z malo manj lepo platjo družinskega življenja. V učbeniku je predstavljen

tudi sistem nagrajevanja in kaznovanja, saj naj bi bilo ravno ravnotežje med tema dvema poloma tisto, kar naj bi, kot navaja učbenik, naredilo »dobro družino«. Sem pa v tem učbeniku prvič zasledila tudi besedno zvezo *infantilizacija mladih* – pojem označuje dogajanje, ko mladi odločanje o svojem življenju prepustijo drugim, tj. predvsem staršem, ne naučijo se prevzemanja odgovornosti za svoja dejanja in odločitve itd (Počkar in drugi 2011, 68).

Učbenik tudi izpostavi trend, ki je trenutno prisoten po celotni Evropi, tudi Slovenija to izrazito dokazuje. Govorim o podaljšani odvisnosti od staršev in vse bolj poznih prehodih v odraslost. Menim, da ta učbenik dijakom omogoča celovit vpogled v družinsko življenje, zato mi je do sedaj raziskanih ta najbolj všeč ravno zaradi tega, ker ponuja pester, pluralističen vpogled na to področje naših življenj. Vsebinsko je dodobra izpopolnjen, in popolnoma dovolj za tiste, ki jih sociologija ne zanima najbolj, pa jo imajo vseeno na urniku kot obvezni predmet.

3.3 SOCIOLOGIJA (učbenik za 280-urni predmet sociologije v 4. letniku gimnazijskega izobraževanja) – 1. natis 2004

Preučevani učbenik je torej namenjen tistim dijakom gimnazijskega programa, ki imajo v 4. letniku ta predmet namenjen pripravam na maturo, torej so si ga dijaki izbrali kot enega izmed izbirnih predmetov. Praviloma naj bi si ga izbrali tisti, ki jih preučevana snov nekoliko bolj zanima. Teme v učbeniku so zato kar precej poglobljene in dodelane, družinska tematika je predstavljena na petnajstih straneh (od skupno 254). Družina skupaj s šolo, delom in prostim časom, prostorskimi skupnostmi, religijo(ami) ter znanostjo sodi v večje poglavje o skupinah, institucijah in poljih. Kako je torej opredeljena in definirana družina ter z njo povezani pojmi v tem učbeniku?

Beseda, ki jo otroci najpogosteje uporabljajo, ni mama, kakor bi morda pričakovali, ampak »dom«, »doma«, »pri nas doma...«, dom torej, ko označuje družino. Po podatkih najnovejših raziskav vrednot v Evropi več kot 90 odstotkov ljudi postavlja družino in družinsko življenje po pomenu na prvo mesto, prej kot poklic in delo in daleč pred družbenim ugledom. Po podatkih raziskav Slovensko javno mnenje je ob koncu devetdesetih let družini in sorodnikom v celoti zaupalo 92 odstotkov ljudi. Zaupanje v družino je torej v Sloveniji izrazito in se ne razlikuje glede na starost in izobrazbo. Tako visokega in enoznačnega zaupanje kot družina nima nobena druga institucija (Barle - Lakota in drugi 2004, 86).

Učbenik postavlja dijakom številna odprta vprašanja in dileme. Predvsem se postavlja vprašanje, ali naj bo definicija družine omejena na t.i. tradicionalno razumevanje družine (starši in njihovi otroci, ki živijo v skupnem gospodinjstvu); takoj za tem sledi še vprašanje, ali morata biti osebi, ki živita kot par, različnega spola; ali so enostarševske družine v družbi dojete kot povsem običajna oblika družinskega življenja ali so dojete kot nekaj odklonskega ipd. S sociološkega vidika je družina totalni družbeni fenomen, gre za primarno družbeno skupino in institucijo obenem, pomembnost pa ji dajejo tako posamezniki in posameznice, ki živijo v njej, pomembne pa so tudi ekonomske, politične in kulturne organizacije globalne družbe. In s tega istega vidika je družina definirana na naslednji način: »Družina je vsaj **dvogeneracijska** skupnost in institucija. Njene pojavne oblike in načini življenja so odvisni od družbenih okoliščin, vendar tudi od individualnih izbir in odločitev posameznic in posameznikov, ki živijo v družinah. **Obstoj otrok**, njihova vzreja in vzgoja je tisti nujni razločevalni dejavnik, ki družino razlikuje od drugih oblik vsakdanjega življenja, kot sta npr. partnerska zveza, gospodinjstvo in sorodstvo« (Barle – Lakota in drugi 2004, 87).

Ta definicija omogoča načenjanje zgoraj omenjenih vprašanj. Odgovor na to, ali morata biti starša različnega spola, ni podan neposredno skozi definicijo. Ne izključuje te možnost, saj pravi, da gre pri oblikovanju družinskega življenja za prosto izbiro posameznikov in posameznic, kar je po mojem mnenju najboljša možna definicija, ki pušča odprte možnosti za vse – tako za tiste, ki oblikujejo svoje družine, kot tudi za tiste, ki ocenjujejo, kakšne razmere naj veljajo v tej instituciji, da bo lahko dobila naziv družine.

Učbenik spregovori nadalje še o naslednjih podtemah: zakonski zvezi, gospodinjstvu in sorodstvu; pluralnosti družinskih oblik – vrste sodobnih družin; kakšne funkcije ima družina, o nasilju v družini; delitvi dela in vlog v družinah; dezorganizaciji družin in razvezah zakonske zveze; spreminjanju družinskega življenja; ter o različnih pogledih na spreminjanje le te. Nekoliko sem se ustavila še pri pluralizaciji družinskih oblik, kjer me je predvsem zanimala tipologija istospolnih partnerjev. Po tipologiji OZN sodijo med reorganizirane družine. Skozi zgodovino je bila slednja oblika družin družbeno stigmatizirana in nepriznana, je pa v sodobnosti čedalje bolj jasno in javno izražena. Večina družinskih zakonodaj v Evropi se približuje priznavanju istospolnih partnerjev (kar zadeva poroke ali registriranja skupnosti), vendar jim na drugi stani zakonodaja onemogoča pravico do posvojitve otrok (Barle – Lakota in drugi 2004, 90).

Tu je vprašljiva tudi zgornja definicija, ki pravi, da je za obstoj družine nujni in osnovni pogoj dvogeneracijska skupnost – kako naj bo potem istospolni partnerstvo obravnavano kot družina, če pa jim zakonodaja (v večini držav) ne omogoča posvojitve otrok?

3.4 SOCIOLOGIJA (učbenik za sociologijo v 4. letniku gimnazijskega izobraževanja) – 1. natis 2011

Družina je v učbeniku, ki je ravno tako namenjen maturantskem letniku gimnazijskega izobraževanja, predstavljena na osemindvajsetih straneh (od skupno 233). Ker je ta učbenik najmlajši izmed mojih preučevanih in ker je namenjen najstarejši populaciji (v sklopu obsega moje diplomske naloge), je le-ta dodobra izdelan, poglobljen in res najboljše demonstrira pluralnost družinskega življenja. Poleg opredelitve in pomena družine so v učbeniku predstavljene še naslednje podteme: družina in sorodne družbene skupnosti, pluralnost družinskih oblik, funkcije družine, delitev dela in vlog v družinah, dezorganizacija družin in razveze zakonske zveze, nasilje v družini, spreminjanje družinskega življenja, sociološki pogledi na spreminjanje družin ter razmerje med družino in državo.

Učbenik na začetku poglavja poseže v širši kontekst, ki bi dijakom omogočali boljše razumevanje preučevane snovi. Tako jih spomni na zgodbo Ane Karenine, ki naj bi jo do takrat že obravnavali v svojem gimnazijskem izobraževanju. Skozi to zgodbo naj bi dijaki spoznavali kako, na kakšne načine so lahko urejene družinske razmere. Učbenik ponuja številne podatke, ki jih je nudil tudi prejšnji učbenik, le da je na tem mestu tema še nekoliko bolj poglobljen in razširjena (z širšim družbenim kontekstom, s številnimi primeri iz vsakdanjosti).

Na prvi pogled opredelitev družine ni težavna, saj tako kot pravi učbenik, se slednja oblikuje že iz posameznikovih lastnih življenjskih izkušenj. Že ta na način naj bi vsak izmed nas vedel, kaj je to in katere lastnosti naj bi imela družina. Toda tudi skozi ta učbenik se glede definicije postavljajo številna vprašanja: ali je smiselno upoštevati le družine, v katerih živijo starši in otrok, ki jih veže skupno gospodinjstvo; ali sta dva poročena partnerja lahko družina; je poroka nujni pogoj za obstoj družine; morata biti partnerja nujno različnih spolov; je skupnost enega od staršev in otroka lahko družina ali je takšna oblika odklonska od popolne družine, v kateri oba starša skrbita za otroka/otroke in jih vzgajata; kako umestiti družino več odraslih partnerjev, v kateri ima (na primer) moški otroke z več ženami in skupaj z njimi skrbi za otroke; katere oblike družinskih skupnosti naj družba obravnava kot družine, katere naj podpira, jim pomaga, katere pa naj z vidika družbe ne uživajo podpore ali jih družbeno okolje

celo zavrača itn. Vprašanj je ogromno, odgovorov (na eno samo vprašanje) pa ravno tako. Ne gre za zgolj natančno opisovanje nekega družbenega pojava, temveč je pomembna tudi preskriptivna funkcija definiranja družine. Z drugimi besedami to pomeni, da je definicija družine v družbi tudi nek napotek in diagnoza (Rener in dr. v Počkar 2011, 37).

Pri opredeljevanju družin pa gre vsekakor za vsaj dva medsebojno povezana razloga, ki zahtevata previdnost. Skozi zgodovino je definicija družina delovala kot idealni in tudi normativni model, na podlagi česar so se vse druge družinske oblike opredeljevale kot nenavadne, deviantne, celo patološke. Drugi razlog pa je ta, da sta opredelitev in definicija družine podlaga za socialno-politične ukrepe države, kar pomeni, da lahko država nekatere oblike družin upošteva, »legalizira«, drugih pa ne (Počkar in Tavčar Kranjc 2011, 38).

Da bi definicija družine lahko tovrstne dileme preseгла, morajo biti dosežene nekatere zahteve. Te pa so:

- razlikovalna (distinktivna): ta dilema mora vključevati vse temeljne lastnosti konstituiranja družin in njihovega razlikovanja od sorodnih oblik vsakdanjega življenja (gospodinjstvo, partnerstvo, zakonska zveza, sorodstvo);
- nediskriminatorna (inkluzivna): zajeti mora vse oblike in načine družinskega življenja, ki dejansko obstajajo, ne da bi med njimi razlikovala na podlagi ideoloških sodb;
- operativna (operacionalizirana): upoštevati jo je mogoče v ukrepih socialne politike, zbiranju statističnih podatkov in v raziskovalnem delu (Počkar in Tavčar Kranjc 2011, 39).

Definicija, ki jo je sprejela skupina strokovnjakov **OZN** ob mednarodnem letu družine (1994) je naslednja: »Družino sestavljajo vsaj en (odrasel) človek ali skupina ljudi, ki skrbi za otroka oz. otroke« (Počkar in Tavčar Kranjc 2011, 39).

Ta definicija je prepoznavna v zakonodajah ali v običajih držav članic. Taka opredelitev zajema njeno bistvo, ki je skupno vsem kulturam (kulturalna univerzalija) – skrb za otroka kot edini zares konstitutivni element družine). V tako definicijo je so torej vključeni vsi trije zgornji kriteriji, saj je skozi njo razvidna možnost za sprejemanje pluralnosti družin,

zavrjnena pa je tudi moralna, normativna, idealtipska večvrednost katere koli izmed njenih oblik.

Definicija, ki jo je uporabil **Statistični urad RS** ob zadnjem popisu prebivalstva, je opredeljena tako: »Družina je življenjska skupnost oseb v okviru zasebnega gospodinjstva« (Počkar in Tavčar Kranjc 2011, 39).

Taka definicija družine označuje 3 oblike skupnosti: starši (enega ali dveh) in njihovih neporočenih otrok, ki živijo z njim/njima, starost otrok ni omejena, vendar ti nimajo lastne družine in ne živijo v zunajzakonski skupnosti; moškega in ženske, ki sta sklenila zakonsko zvezo; partnerjev, ki živita v zunajzakonski skupnosti. Statistična opredelitev družine je torej nekoliko širša od sociološke, saj vključuje tudi partnerske zveze, v katerih ni otrok, na drugi strani pa zožuje družino le kot zgolj dvogeneracijsko skupnost (tri generacije v skupnem gospodinjstvu sta že obravnavani kot ločeni družini).

Naslednja definicija, ki jo učbenik predstavi je **pravna definicija** družine in zakonske zveze v obstoječi zakonodaji RS:

2. člen

Družina je življenjska skupnost staršev in otrok, ki zaradi koristi otrok uživa posebno varstvo.

3. člen

(1) Zakonska zveza je z zakonom urejena zakonska skupnost moža in žene.

(2) Pomen zakonske zveze je v zasnovanju družine.

(Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih RS, 2004.)

Pravna definicija družine, ki v načrtovani zakonodaji (Predlog Družinskega zakonika RS, 2010) letos (2012) na referendumu ni bila sprejeta:

2. člen

(1) Družina je življenjska skupnost otroka z enim ali obema od staršev ali z drugo odraslo osebo, če ta skrbi za otroka in ima po tem zakoniku do otroka določene obveznosti in pravice.

(2) Zaradi koristi otrok uživa družina posebno varstvo države.

3. člen

Zakonska zveza je življenjska skupnost dveh oseb, katere sklenitev, pravne posledice in prenehanje ureja ta zakonik.

(Predlog Družinskega zakonika RS V parlamentarni obdelavi, 2010).

Slednja definicija družine, bi torej vključevala in priznavala obstoj različnih vrst družin, ki doslej v zakonodaji niso bile vključene, vendar pa so državljani Republike Slovenije ta predlog marca 2012 zavrnil.

Dijaki se skozi ta učbenik lahko ne nazadnje soočijo tudi s sociološko opredelitvijo družine kot vsaj dvogeneracijske skupnosti in družbene institucije (vključuje lahko tudi tri ali celo več generacij), podrobnosti pa so iste kot v predhodnem učbeniku.

Učbenik je, kar zadeva opredelitve in definicije družine, najbolj dodelan, izpopolnjen, saj ponuja številne primere, številne razlage ob opredeljevanju družine. Omogoča pester, širok vpogled v številčnost, raznolikost družinskih oblik življenja. Ravno zato sem temu učbeniku posvetila največ časa in prostora, ker ponuja najbolj kvaliteten vpogled v pluralizem družin.

4 TEMELJNE UGOTOVITVE

Definicije družin se v učbenikih osnovnih in srednjih šol (gimnazij) kar precej razlikujejo med seboj. Za boljši pregled nad preučevanimi učbeniki sem, po lastni presoji, izdelala preglednico, ki prikazuje v kolikšni meri (da, delno, ne) posamezni učbenik vključuje kriterije oz. zahteve, ki so bile predstavljene v zadnjem preučevanem učbeniku. Te zahteve po »popolni« definiciji so naslednje:

- razlikovalna (distinktivna): ta dilema mora vključevati vse temeljne lastnosti konstituiranja družin in njihovega razlikovanja od sorodnih oblik vsakdanjega življenja (gospodinjstvo, partnerstvo, zakonska zveza, sorodstvo);
- nediskriminatorna (inkluzivna): zajeti mora vse oblike in načine družinskega življenja, ki dejansko obstajajo, ne da bi med njimi razlikovala na podlagi ideoloških sodb;
- operativna (operacionalizirana): upoštevati jo je mogoče v ukrepih socialne politike, zbiranju statističnih podatkov in v raziskovalnem delu (Počkar in Tavčar Kranjc 2011, 39).

OSNOVNOŠOLSKI PROGRAM

	Razlikovalna zahteva	Nediskriminatorna zahteva	Operativna zahteva	Ključne opombe (kratak komentar)
Družba in jaz 1 (šesta izdaja 2009)	DA	DELNO	DELNO	ne vključuje možnosti istospolnega starševstva
Družba za četrtošolc/ke (prva izdaja 2004)	DA	DELNO	NE	ni podana definicija družine, temveč zgolj opisovanje le-te
Gospodinjstvo (drugi natis 2004)	DA	DELNO	DELNO	težava s pojmom »telesne vezi« (glej str. 8)
Gospodinjstvo (prvi natis 2010)	DA	DELNO	DELNO	definicija ne vključuje enostarševskih družin
Etika in družba (drugi natis 1999)	DA	DELNO	DELNO	izključevanje istospolnega starševstva
Državljska vzgoja in etika (šesti natis)	DA	DELNO	NE	ni podana definicija, le opisovanje družin in družinskega načina

2004)				življenja
Državljska vzgoja in domovinska vzgoja ter etika (prvi natis 2009)	NE	NE	NE	družini je namenjeno le nekaj vrstic, brez definicije

SREDNJEŠOLSKI PROGRAM

	Razlikovalna zahteva	Nediskriminatorna zahteva	Operativna zahteva	Ključne opombe (kratek komentar)
Uvod v sociologijo (prvi natis 2004)	DA	DELNO	NE	ni podana definicija (le opisovanje)
Uvod v sociologijo (prvi natis 2011)	NE	DA	NE	sama definicija je precej nenatančna; opisovanje družin in družinskega načina življenja, ki sledi tej definiciji, je precej boljše in vključuje zahtevane kriterije
Sociologija (prvi natis 2004)	DA	DA	DA	definicija vključuje vse zahtevane kriterije
Sociologija (prvi natis 2011)	DA	DA	DA	podanih je več definicij; glede na preučevane učbenike tvorijo skupaj najbolj pluralističen pogled na vrste in oblike družin ter družinskega načina življenja

Zahteve po »popolni« definiciji so tako v celoti izpolnjene zgolj v srednješolskem gimnazijskem programu pri predmetu Sociologija (4. letnik), ki ga imajo na urniku tisti dijaki in dijakinje, ki imajo do učenja s področja predmeta sociologije nekoliko več zanimanja in volje, saj gre za njihov izbirni predmet. Ostali učenci in dijaki pa se z definicijo, ki bi vključevala vse zgoraj naštetje kriterije skozi učbenike in ostala didaktična sredstva, žal ne morejo seznaniti.

5 SKLEP

V preučevanju izbranih učbenikov sem našla številne opredelitve družin. Kot sem že omenila uvodoma, je definicij veliko, vsaka nam ponuja nekaj izključujočih in nekaj vključujočih elementov, popolna definicija je, po mojem mnenju, težko dosegljiva. Učenci in dijaki se skozi učbenike lahko na nek stopnjevalen način učijo pomena družinskega življenja. S tem mislim predvsem na to, da se praviloma v nižjih razredih o družinskem življenju naučijo manj, bolj podrobno pa tematiko obravnavajo v višjih razredih in kasneje v srednji šoli. Toda ni v vseh primerih tako. Lep dokaz, da svoje teze ne morem popolnoma potrditi, je učbenik za 7. razred pri predmetu *Državlјanska vzgoja in domovinska vzgoja ter etika*, kjer je opazno očitno krčenje vsebine, ki naj bi govorila o pluralizmu družinskih oblik življenja. Osnovnošolska didaktična sredstva torej moje prve teze skozi celotno delo niso popolnoma potrdila. Raziskovanje srednješolskih učbenikov pa kaže očiten napredek pri obravnavanju opredelitve in pomena družin, saj sta oba sklopa preučevanih učbenikov (torej tako za predmet Sociologije v 2. ali 3. letniku kot tudi kasneje pri Sociologiji kot izbirnemu predmetu v 4. letniku) v primerjavi z učbenikoma, ki sta bila v uporabi generacijo poprej, precej izpopolnila definicije družin. Z nekoliko grenkim priokusom lahko rečem, da osnovnošolski učbeniki ne sledijo vse večjemu pluralizmu oblik družin. Tako lahko za osnovne šole potrdim moje drugo tezo, ki zagovarja dejstvo, da osnovnošolska didaktična sredstva, ne glede na hitre družbene spremembe, ne sledijo pluralizmu družinskega načina življenja.

Domnevala sem, da ne bom v nobenem izmed preučevanih učbenikov ob opredeljevanju družin našla tistega, kar sem iskala skozi celotno diplomsko nalogo. Kdaj je prvič omenjeno, da je družina možna tudi takrat, ko sta starša istospolno usmerjena? To sem zasledila šele v učbeniku, ki ga sedaj uporabljajo gimnazijski maturantje. Videti je torej, da se pluralizacija družinskih oblik življenja oz. njena predstavitev v srednješolskih učbenikih dopolnjuje in nadgrajuje ter da se dijaki lahko resnično seznanijo s kar precejšnim vpogledom v raznovrstnost oblik družinskega življenja, ki nas danes obkrožajo. Tako lahko, kar zadeva srednješolsko učno gradivo, potrdim svojo prvo tezo, ki predvideva stopnjevanje med dvema generacijama učbenikov, druge teze pa ne morem v popolnosti potrditi, kajti za idealtipsko več ne velja zgolj družina, ki vključuje dve generaciji, temveč avtorji ne postavljajo v ospredje nobenega izmed načinov življenja v družini, temveč opozarjajo na dejstvo, da so z opredelitvijo in pomenom družine lahko velike težave.

Kaj narediti, da se bo tudi v osnovnošolskem izobraževanju bolje izražala pluralizacija družinskih oblik? Menim, da bi morali apelirati na tiste, ki bodo skozi morebitni nov učni

načrt pisali nov učbenik. Na tem mestu se odpira tudi razvojno-psihološko vprašanje, kdaj je otrok dovolj zrel, da lahko začne oblikovati lastne predstave o svetu in nenazadnje tudi o družinskem življenju. Vsekakor vse predstave, ki jih učenci o družbenemu življenju pridobijo med šolanjem, v kar precejšni meri vplivajo na oblikovanje takšnih in drugačnih stereotipov. In ravno zato menim, da bi morali učence že v osnovnih šolah seznaniti z pluralizmom oblik družinskega življenja. O tem, ali jih bodo takšne oblike družinskega življenja kasneje, ko odrastejo, tudi sprejeli oz. spoštovali ali ne, pa ni več stvar učbenikov in izobraževalnih ustanov.

6 LITERATURA

1. Arko, Peter, Ana Galjot, Janez Justin, Tatjana Resnik Planinc in Alenka Švab. 2004. *Družba za četrtošolc/ke*. Ljubljana: I2
2. Barle – Lakota, Andreja, Mirjam Počkar, Bojana Novak – Fajfar, Tanja Rener, Milica G. Antić, Tanja Popit, Alojz Pluško in Marjana Ratkai – Ilič. 2004. *Sociologija*. Ljubljana: DZS.
3. Barle – Lakota, Andreja, Mirjam Počkar, Bojana Novak – Fajfar, Tanja Popit in Alojz Pluško. 2004. *Uvod v sociologijo*. Ljubljana: DZS.
4. Černič Istenič, Majda, Spomenka Hribar, Janez Justin, Darko Štrajn, Maja Zupančič. 2004. *Državljska vzgoja in etika*. Ljubljana: I2.
5. Furedi, Frank. 2008a. Making Sense of Parental Paranoia. *Continuum* (VI): 17–39.
6. --- 2008b. The Myth of the Vulnerable Child. *Continuum* (VI): 40–53.
7. Illouz, Eva. 2010. *Hladne intimnosti : oblikovanje čustvenega kapitala*. Ljubljana: Krtina.
8. Kanduč, Zoran. 1997. Nekaj pripomb z domnevno krizo družine. *Socialno delo* 36 (4): 275–287.
9. Karba, Pavla in Darja Lašič. 2009. *Državljska in domovinska vzgoja ter etika 7*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
10. Lovšin Kozina, Francka in Marina Svečko. 2010. *Gospodinjstvo 5*. Ljubljana: DZS.
11. Milharčič – Hladnik, Mirjam, Mojca Peček – Čuk in Tatjana Devjak. 1999. *Etika in družba*. Ljubljana: DZS.
12. Počkar, Mirjam in Marina Tavčar Kranjc. 2011. *Sociologija*. Ljubljana: DZS.
13. Počkar, Mirjam, Stanislav Andolšek, Tanja Popit in Andreja Barle Lakota. 2011. *Uvod v sociologijo*. Ljubljana: DZS.
14. Rener, Tanja. 2007. Politična ekonomija družinskega dela in novo očetovstvo. *Teorija in praksa* 44 (1/2): 127–141.
15. --), Mateja Sedmak, Alenka Švab in Mojca Urek. 2006. *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Annales.
16. Roy, Modhumita. 2010. *Made in India: eseji o razredu, spolu in kulturi*. Ljubljana: Založba /*cf.
17. Švab, Alenka. 2001. *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

18. Takacs, Judit in Roman Kuhar. 2011. *Doing families : gay and lesbian family practices*. Ljubljana: Peace Institute, Institute for Contemporary Social and Political Studies.
19. Torkar, Gregor in Polonca Bratož Opaškar. 2004. *Gospodinjstvo 5*. Ljubljana: Rokus.
20. Ule, Mirjana in Metka Kuhar. 2003. *Mladi, družina, starševstvo: spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: FDV.
21. Umek, Maja in Olga Janša Zorn. 2009. *Družba in jaz 1*. Ljubljana: Modrijan.
22. Zaviršek, Darja. 2009. Med krvjo in skrbjo. *Socialno delo* 48 (1–3): 3–16.
23. Žakelj, Tjaša. 2012. *Sodobna partnerstva : spoznavanje po spletu*. Ljubljana: FDV.